

Katarzyna Leśkiewicz

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

kles@amu.edu.pl

Produkcja żywności w gospodarce o zamkniętym obiegu – wybrane aspekty prawne

The Food Production in Circular Economy – Selected Legal Aspects

STRESZCZENIE

Celem rozważań jest odpowiedź na pytanie, jaki jest wynik odniesienia założeń koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu do celu Wspólnej Polityki Rolnej – zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego. Koncepcja zamkniętego obiegu gospodarki obejmuje m.in. sektor rolno-spożywczy i ma na celu optymalizację produkcji oraz konsumpcji, przy czym nie chodzi jedynie o redukcję ilości odpadów, lecz o globalne podejście, filozofię obejmującą wszystkie możliwe etapy i elementy oraz związki między nimi. Oparcie produkcji rolnej na cyklu biologicznym w sposób szczególnie łączy rolnictwo z naturalnymi zasobami środowiska. W łańcuchu rolno-spożywczym rolnictwo współistnieje z sektorem przetwórstwa, dla którego dostarcza surowców. Konfrontacja założeń koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu i celów Wspólnej Polityki Rolnej wykazuje sprzeczności, brak alternatyw i potrzebę elastycznego podejścia oraz dopuszczenia realizacji zasad tej koncepcji na tych obszarach i w otoczeniu produkcji rolnej, w jakich jest to realnie możliwe i w sposób pozwalający sprostać wyzwaniu zapewnienia bezpieczeństwa dostaw. Natomiast gdy chodzi o zwiększenie wydajności rolnictwa przy zachowaniu wzrostu gospodarczego i poszanowaniu zasobów, istnieje potrzeba ciągłego budowania świadomości rolników w zakresie precyzji w gospodarce nawozowej.

Słowa kluczowe: rolnictwo; gospodarka; Wspólna Polityka Rolna; prawo rolne

1.

„Gospodarka o obiegu zamkniętym to strategia rozwoju zakładająca wzrost gospodarczy bez zwiększania konsumpcji zasobów, głęboką przemianę łańcuchów produkcji i nawyków konsumpcyjnych oraz przekształcenie systemów przemysłowych na poziomie systemowym. Opiera się ona na innowacyjności technologi-

cznej, społecznej i organizacyjnej”¹. Przyjęcie nowego podejścia przez Komisję Europejską wynika z faktu, iż zasoby ulegają ciągłemu wyczerpywaniu, a w istocie to od nich zależy istnienie sektora rolno-spożywczego². Z uwagi na szeroki zakres koncepcji gospodarki o obiegu zamkniętym przedmiotem rozważań będą wybrane aspekty prawne problematyki produkcji żywności w świetle uwarunkowań wynikających z celów i wyzwań Wspólnej Polityki Rolnej. Ze względu na ograniczone ramy artykułu rozważania nie mają charakteru wyczerpującego.

Koncepcja zamkniętego obiegu gospodarki obejmuje m.in. sektor rolno-spożywczy i ma na celu optymalizację produkcji oraz konsumpcji, przy czym nie chodzi jedynie o redukcję ilości odpadów, lecz o globalne podejście, filozofię obejmującą wszystkie możliwe etapy i elementy oraz związki między nimi. Oparcie produkcji rolnej na cyklu biologicznym w sposób szczególny łączy rolnictwo z naturalnymi zasobami środowiska. W łańcuchu rolno-spożywczym rolnictwo współlistnieje z sektorem przetwórstwa, dla którego dostarcza surowców³.

Zamknięty obieg materii od lat wykorzystuje się np. w rolnictwie ekologicznym⁴. Ustawodawca określił zasadę ograniczania stosowania środków zewnętrznych, względnie ograniczył je do środków pochodzących z produkcji ekologicznej, substancji naturalnych lub substancji będących ich pochodnymi bądź wolno rozpuszczalnych nawozów mineralnych⁵. Nie jest to wprost identyczne podejście jak w gospodarce o zamkniętym obiegu, ale jest do niego zbliżone. Z koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu wynika jednak szerszy kontekst, w jakim należy postrzegać rolnictwo i produkcję żywności. Zakłada ona, że możliwy jest rozwój gospodarczy trwały i zrównoważony przy jak największym oddzieleniu go od wykorzystywania zasobów i konsekwencji stąd wynikających⁶.

¹ Załącznik do Komunikatu Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Ku gospodarce o obiegu zamkniętym”, Program „Zero odpadów dla Europy”, Bruksela, 2.07.2014, COM 2014 (398 final), Annex 1, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/DOC/?uri=CELEX:52014DC0398&from=PL> [dostęp: 15.01.2017].

² Por. S. Manservigi, *Energie rinnovabili e pianificazione energetica sostenibile. Profili europei ed internazionali*, Jovene editore 2016, s. 93 i n.

³ Por. G. Strambi, *La filiera di produzione agro-alimentare*, [w:] *Prodotti Agricoli e sicurezza alimentareatti del VII Congresso mondiale di Diritto agrario dell'UMAU in memoria di Louis Lorvellec, Pisa-Siena 5-9 Novembre 2002*, Milano 2004, s. 21 i n.

⁴ Na temat gospodarki o zamkniętym obiegu zob. J. Goździewicz-Biechońska, *The role of agriculture in circular economy (legal perspective)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2016, nr 1.

⁵ Art. 4 lit. b rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych oraz uchylającego rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 z dnia 28 czerwca 2007 r. (Dz.Urz. UE.L 189, s. 1), dalej jako: rozporządzenie nr 834/2007.

⁶ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Ku gospodarce o obiegu zamkniętym”, Program „Zero odpadów dla Europy” (COM/2014/0398, final), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52014DC0398> [dostęp: 15.01.2017].

Należy ponadto wskazać, iż Wspólna Polityka Rolna musi sprostać wyzwaniu zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego⁷, co znajduje podstawę także w aktualnych celach Wspólnej Polityki Rolnej uregulowanych w Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej⁸. Pojawia się zatem pytanie, w jakich płaszczyznach prawnych możliwa będzie produkcja żywności, zważywszy na kierunki wynikające z koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu. Wstępnie wskazać można trzy zagadnienia, jakie wykazują związek ze zmianą podejścia do gospodarki zasobami: 1) produkcja rolna przyjazna dla środowiska (np. ekologiczna), w tym zwiększona ochrona jakościowa gruntów rolnych 2) przeciwdziałanie marnowaniu żywności i 3) ograniczanie wytwarzania odpadów.

Problematyka gospodarki o zamkniętym obiegu była przedmiotem rozważań w literaturze prawniczej⁹ w zakresie związku między pojęciem gospodarki w obiegu zamkniętym a sektorem rolno-spożywczym z perspektywy prawnej, jednakże nie doczekała się opracowania w zakresie uwarunkowań wynikających z wyzwań Wspólnej Polityki Rolnej w ramach zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego, co jest argumentem na rzecz podjęcia się opracowania zagadnienia określonego w tytule pracy. Wśród względów, jakie przemawiają za opracowaniem problematyki określonej w tytule artykułu, wskazać należy przede wszystkim potrzebę skonfrontowania założeń gospodarki o zamkniętym obiegu z celami i wyzwaniami Wspólnej Polityki Rolnej, a więc zasadniczo – względy poznawcze.

Celem niniejszych rozważań jest próba odpowiedzi na pytanie, jaki jest wynik odniesienia założeń koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu do konieczności zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego w ramach Wspólnej Polityki Rolnej, a w szczególności czy obowiązująca regulacja prawna jest wystarczająca i sprzyjająca dla realizacji założeń koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu.

2.

Należy przypomnieć określone w Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej cele Wspólnej Polityki Rolnej, ponieważ „Wspólna polityka rolna jest koniecznym warunkiem funkcjonowania i rozwoju wewnętrznego rynku produktów

⁷ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów WPR do 2020 r. „Sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi”, Bruksela, 18.11.2010, KOM(2010)672, wersja ostateczna.

⁸ Art. 39 ust. 1 lit. d Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004 r., nr 90, poz. 864/2), dalej jako: Traktat. Na temat wyzwań wspólnej polityki rolnej zob. R. Budzinowski, *Współczesne wyzwania związane z żywnością i ich rola w kształtowaniu polityki rolnej i prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 2, s. 13 i n.

⁹ Zob. J. Goździewicz-Biechońska, *op. cit.*

rolnych¹⁰. W szczególności celem Wspólnej Polityki Rolnej jest zwiększenie wydajności rolnictwa przez wspieranie postępu technicznego, racjonalny rozwój produkcji rolnej, jak również optymalne wykorzystanie czynników produkcji, zwłaszcza siły roboczej¹¹, oraz przede wszystkim zagwarantowanie bezpieczeństwa dostaw¹².

Wśród wyzwań Wspólnej Polityki Rolnej, wynikających z sytuacji na świecie, priorytetem jest zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego¹³. Komisja UE wskazuje, że zaspokojenie rosnącego popytu na żywność wymaga zachowania i poprawy zdolności produkcyjnej rolnictwa unijnego przy jednoczesnym respektowaniu zobowiązań UE wynikających z międzynarodowych porozumień handlowych oraz spójności polityki na rzecz rozwoju. Zarazem podkreśla też rolę sektora rolniczego w zapewnieniu konkurencyjności przemysłu spożywczego¹⁴. Chodzi także o zaspokojenie popytu na produkty wysokiej jakości, w tym wysokiego poziomu bezpieczeństwa tych produktów. Obok bezpieczeństwa żywnościowego w wymiarze unijnego oraz światowego rolnictwa niezbędne jest osiągnięcie „poprawy zrównoważonego gospodarowania zasobami naturalnymi, takimi jak woda, powietrze, różnorodność biologiczna oraz gleba”¹⁵.

Ograniczoność zasobów środowiska naturalnego jest przesłanką ich ochrony m.in. w prawie ochrony środowiska¹⁶. Stąd korzystanie ze środowiska co prawda ma charakter powszechny i przysługuje każdemu w celu zaspokojenia potrzeb osobistych, natomiast inne cele (i formy) korzystania ze środowiska wymagają już uzyskania odpowiednich pozwoleń¹⁷. W przypadku rynku surowców naturalnych, takich jak np. ziemia, ich cechą charakterystyczną jest to, że są uznawane za nieodnawialne¹⁸. Podkreśla się to także na szczeblu międzynarodowym, gdzie poprawa wykorzystania zasobów naturalnych stanowi, obok ukierunkowania bezpośredniego działania na zachowanie i ochronę zasobów naturalnych, najważniejszy cel¹⁹.

¹⁰ Zob. A. Jurcewicz, *Komentarz do art. 39 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. 1: *Art. 1–89*, red. D. Miąsik, N. Półtorak, A. Wróbel, Warszawa 2012; *eadem*, *Traktatowe podstawy unijnego prawa rolnego w świetle orzecznictwa*, Warszawa 2012 i powołane tu orzeczenia Trybunału Sprawiedliwości.

¹¹ Art. 39 ust. 1 lit. a Traktatu.

¹² Art. 39 ust. 1 lit. d Traktatu.

¹³ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów WPR do 2020 r. „Sprostac wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi”, Bruksela, 18.11.2010, KOM(2010)672, wersja ostateczna.

¹⁴ *Ibidem*, s. 6.

¹⁵ *Ibidem*, s. 7.

¹⁶ S. Manservisi, *op. cit.*, s. 93 i n.

¹⁷ Zob. J. Ciechanowicz-McLean, *Prawo i polityka ochrony środowiska*, Warszawa 2009, s. 22 i n.

¹⁸ Zob. E. Nojszewska, *Podstawy ekonomii*, Warszawa 1995, s. 228.

¹⁹ *Summary of Building a Common Vision for Sustainable Food and Agriculture, principles and approaches*, Food and Agriculture Organisation of the United Nation, www.fao.org/3/a-i3941e.pdf [dostęp: 15.01.2017], s. 4 i n.

Problem ograniczania konsumpcji zasobów zyskał wymiar międzynarodowy i regionalny²⁰. W literaturze wskazuje się, iż „Wskutek globalizacji systemy gospodarcze poszczególnych państw stają się od siebie coraz bardziej uzależnione i powiązane z rynkiem światowym”²¹, co rodzi potrzebę uwzględnienia wszystkich ogniw i płaszczyzn procesów nastawionych na rozwiązywanie trudności.

Poszukując obowiązujących rozwiązań prawnych umożliwiających wzrost gospodarczy przy ograniczonym zużyciu zasobów, a zatem założenia koncepcji o zamkniętym obiegu, wskazać można przepisy regulujące produkcję ekologiczną i wprowadzanie produktów ekologicznych do obrotu: rozporządzenia nr 834/2007 i 889/2008²², jak również przepisy regulujące płatności na zazielenienie: rozporządzenia nr 1307/2013²³ i 1305/2013²⁴ oraz prawną regulację dotyczącą wytwarzania energii ze źródeł odnawialnych²⁵.

Rozporządzenie nr 1307/2013 stanowi, że „jednym z celów nowej WPR jest poprawa wyników w zakresie oddziaływania na środowisko poprzez obowiązkowy element »zazielenienia« ujęty w płatnościach bezpośrednich”²⁶. Wsparciem finansowym mają być objęte praktyki rolnicze zgodne z celami polityki dotyczącej zarówno klimatu, jak i środowiska, przy czym powinny one polegać na:

[...] prostych, ogólnych, pozaumownych i corocznych działaniach, które wykraczają poza zasadę wzajemnej zgodności i są związane z rolnictwem, takich jak dywersyfikacja upraw, utrzymywanie trwałych użytków zielonych, w tym tradycyjnych sadów, na których drzewa owocowe o niewielkim zagęszczeniu porastają powierzchnię użytku zielonego, oraz ustanowieniu obszarów proekologicznych²⁷.

²⁰ Na temat wpływu czynnika międzynarodowego na rozwój prawa rolnego zob. R. Budziński, *Problemy ogólne prawa rolnego. Przemiany podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych*, Poznań 2008, s. 75 i n.

²¹ *Ibidem*, s. 76.

²² Rozporządzenie Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 r. ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli (Dz.Urz. UE L 250 z 18 września 2008 r., poz. 1 ze zm.), dalej jako: rozporządzenie nr 889/2008.

²³ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 (Dz.Urz. L 347/608 z 20 grudnia 2013 r.), dalej jako: rozporządzenie nr 1307/2013.

²⁴ Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz.Urz. L 347/487 z 20 grudnia 2013 r.), dalej jako: rozporządzenie nr 1305/2013.

²⁵ Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o biokomponentach i biopaliwach ciekłych (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 775 z późn. zm.); ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 478 z późn. zm.), dalej jako: ustawa OZE.

²⁶ Motyw 37 preambuły rozporządzenia nr 1307/2013.

²⁷ *Ibidem*.

Niewątpliwie rola rolnictwa ekologicznego wzrosła w związku z regulacją rozporządzenia nr 1307/2013. System rolnictwa ekologicznego, w opinii ustawodawcy, niesie ze sobą „udowodnione korzyści dla środowiska”, z czym wiążą się pozytywne konsekwencje dla rolników ekologicznych w postaci automatycznego zakwalifikowania do płatności na zazielenienie²⁸. Produkcja ekologiczna spełnia bowiem wymogi uprawniające do „płatności z tytułu praktyk rolniczych korzystnych dla klimatu i środowiska”, ponieważ według art. 43 ust. 1 rozporządzenia nr 1307/2013 rolnicy uprawnieni do płatności w ramach systemu płatności podstawowej lub systemu jednolitej płatności obszarowej muszą przestrzegać praktyk rolniczych korzystnych dla klimatu i środowiska lub praktyk równoważnych²⁹. Praktyki te powinny być objęte zobowiązaniami określonymi w rozporządzeniu nr 1307/2013. W świetle art. 43 ust. 11 rozporządzenia nr 1307/2013 możliwe jest uznanie rolników prowadzących produkcję ekologiczną, zgodnie z rozporządzeniem nr 834/2013, za spełniających wymogi uprawniające ich do otrzymania płatności na zazielenienie, bez konieczności spełnienia przez nich dodatkowych obowiązków³⁰.

Realizacja założeń gospodarki o zamkniętym obiegu możliwa jest też w sferze rozwoju obszarów wiejskich w świetle rozporządzenia nr 1305/2013, gdzie mowa jest o polityce rozwoju obszarów wiejskich unijnych lub krajowych systemów jakości oraz systemów certyfikacji gospodarstw obejmujących produkty rolne i żywność³¹. Wymienione systemy obejmują m.in. produkty ekologiczne oraz produkty tzw. regionalne i tradycyjne. Również w tym wypadku rolnictwo ekologiczne może być uznane za „narzędzie” w realizacji założeń koncepcji o zamkniętym obiegu³², ponieważ realizuje ono m.in. praktyki rolnicze przyjazne środowisku.

Jak widać, w rozwiązaniach prawnych, odnoszących się zarówno do tzw. I, jak i II filara Wspólnej Polityki Rolnej, występują kierunki sprzyjające dążeniom do wzrostu gospodarczego zrównoważonego, gdzie korzystanie z zasobów naturalnych poddane jest ograniczeniom prawnym. Wskazuje się jednak, że w rolnictwie ekologicznym występuje większa czasochłonność i mniejsza wydajność produkcji³³. Dlatego nasuwa się refleksja, iż rolnictwo ekologiczne z racji ograniczonej wydajności i wyższych cen produktów nie pozwoli sprostać wyzwaniu zapewnienia

²⁸ Motyw 38 rozporządzenia nr 1307/2013.

²⁹ Załącznik nr IX do rozporządzenia nr 1307/2013.

³⁰ Zob. K. Leśkiewicz, *Nowe spojrzenie na rolnictwo ekologiczne – aspekty prawne*, „Przeгляд Prawa Rolnego” 2014, nr 2, s. 121 i n.; D. Milanowska, *Płatność na zazielenienie*, „Studia Iuridica Agraria” 2015, t. 13, s. 7 i n.; S. Prutis, *Regulacje prawne produkcji ekologicznej w rolnictwie polskim*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, t. 11, s. 39 i n.

³¹ Motyw 14 preambuły rozporządzenia nr 1305/2013.

³² Motyw 22 preambuły do rozporządzenia nr 1305/2013.

³³ *Badania w rolnictwie ekologicznym*, 2009, www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Archiwum/BADANIA-W-ROLNICTWIE-EKOLOGICZNYM [dostęp: 10.02.2017].

bezpieczeństwa żywnościowego. Konieczne jest zatem poszukiwanie dalszych rozwiązań i sposobów zachowania zasobów naturalnych w produkcji rolnej przy jednoczesnym zabezpieczeniu samowystarczalności unijnego rolnictwa.

3.

Wspomniana koncepcja gospodarki o zamkniętym obiegu zakłada, że ważnym punktem wyjścia jest projektowanie procesów produkcji, produktów oraz usług, a produkty można przeprojektować, wydłużając okres ich użytkowania, zapewniając możliwość naprawy, modernizacji, przerobienia lub ostatecznie recyklingu – zamiast ich wyrzucania³⁴. Natomiast procesy produkcji można bardziej ukierunkować na ponowne wykorzystanie produktów i surowców oraz zdolność zasobów naturalnych do odtwarzania się, zaś innowacyjne modele biznesowe mogą prowadzić do powstawania nowych relacji między przedsiębiorstwami a konsumentami. Z „natury rzeczy” wskazanych założeń nie można wprost przenieść do sfery produkcji rolnej, gdyż większość z nich odnosi się do przemysłu, ale – jak się wydaje – można poszukiwać analogicznych możliwych rozwiązań w rolnictwie służących osiągnięciu wskazanych celów.

W szczególności należy wskazać kilka aspektów, jakie mogą determinować w przyszłości podejście do produkcji żywności na etapie produkcji pierwotnej, przetwórstwa, dystrybucji, konsumpcji, rynku usług i aspektów ekonomicznych. Nie ulega wątpliwości, że tłem dla rozważanej problematyki na etapie produkcji pierwotnej będzie zwłaszcza tzw. jakościowa ochrona gruntów rolnych, nie wykluczając ilościowej, w tym w szczególności kwestie nawożenia gleby oraz gospodarka wodno-ściekowa oraz kierunki zagospodarowania przestrzennego. W zakresie przetwórstwa produktów mocniejszego zaakcentowania wymaga potrzeba ograniczania wytwarzania odpadów. Natomiast na etapie konsumpcji ważnym zagadnieniem pozostaje wciąż przeciwdziałanie marnowaniu żywności³⁵.

Gdy chodzi o produkcję pierwotną, wskazuje się na potrzebę recyklingu fosforu, który jest ważnym zasobem wykorzystywanym na potrzeby produkcji żywności, lecz bezpieczeństwo jego dostaw jest poważnie zagrożone, a jego stosowanie wiąże się z marnotrawstwem i stratami na każdym etapie jego cyklu istnienia.

³⁴ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Ku gospodarce o obiegu zamkniętym”, Program „Zero odpadów dla Europy” (COM/2014/0398, final), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52014DC0398> [dostęp: 15.01.2017].

³⁵ Zob. szerzej dokument pt. *Estimates of European food waste levels*, Stockholm, 31 March 2016, www.eu-fusions.org/phocadownload/Publications/Estimates%20of%20European%20food%20waste%20levels.pdf [dostęp: 20.01.2017]; K. Leśkiewicz, *Prawne aspekty przeciwdziałania marnowaniu żywności*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 2, s. 119 i n.

Wskazuje się, że fosfor ma kluczowe znaczenie jako budulec organizmów żywych, zwłaszcza w paszach dla zwierząt i w nawozach. Problemy z marnowaniem i utratą fosforu wymagają złożonego przeciwdziałania z uwagi na potrzebę zaopatrzenia w przyszłości oraz zanieczyszczenia wody i gleby. Dzięki wydajnej produkcji i wykorzystaniu oraz recyklingowi i minimalizacji marnotrawstwa poczyniono duże postępy w kwestii zrównoważonego stosowania fosforu, kierując w ten sposób świat na drogę efektywnego gospodarowania zasobami i zagwarantowania rezerw na użytek przyszłych pokoleń³⁶. Ograniczanie utraty fosforu mogłoby przynieść korzyści w zakresie wykorzystania zasobów.

Nieefektywne stosowanie fosforu na wielu etapach jego cyklu wykorzystania niesie ze sobą zanieczyszczenie wody i marnotrawstwo wielu związanych z tym zasobów, a zanieczyszczenia w surowcach, takich jak kadm i uran, również mogą powodować problemy zdrowotne i ekologiczne. Podobnie rozwój dużych miast oznacza, że zawierające fosfor ścieki i odpady żywnościowe znajdują się coraz dalej od gospodarstw rolnych, gdzie po odpowiednim oczyszczeniu można byłoby je wykorzystać³⁷.

Komisja wskazuje, że recykling fosforu jest w pełni potrzebny i uzasadniony, jednakże całkowite zastąpienie fosforytu fosforem z recyklingu nie jest ani wykonalne, ani konieczne, choć oczywiście byłoby to zjawiskiem korzystnym, gdyż mogłoby przyczynić się do stabilizacji ilości potrzebnego wydobywanego fosforytu oraz złagodzenia problemów związanych ze skażeniem gleby i zanieczyszczeniem wody³⁸, zwłaszcza w obliczu zwiększającego się zużycia fosforu według prognoz FAO do 52,9 mln ton w 2030 r.³⁹

Problematyka nawożenia odgrywa istotną rolę w uprawie roślin. Nawożenie jest bowiem jednym z najważniejszych czynników plonotwórczych, choć zarazem niesie ze sobą zagrożenie dla środowiska naturalnego⁴⁰. Stosowanie nawozów w potrzebnej ilości, we właściwym czasie i w odpowiedni sposób zapewnia ich dobre wykorzystanie przez rośliny, co decyduje o wysokiej efektywności i opłacalności nawożenia, a także ogranicza przedostawanie się ich do wód gruntowych czy cieków wodnych. Wskazuje się, że umiejętne stosowanie nawozów oznacza wysoki stopień wykorzystania składników przez rośliny i ogranicza ich straty. Przekłada się to na koszty produkcji, ponieważ strata 1 kg składnika kosztuje producenta ponad 4 zł; z kolei przy dawce azotu 70 kg i wykorzystaniu na

³⁶ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Komunikat Konsultacyjny „W sprawie zrównoważonego stosowania fosforu”, Bruksela, 08.07.2013, COM(2013)517 final, <http://ec.europa.eu/environment/consultations/pdf/phosphorus/PL.pdf> [dostęp: 14.01.2017].

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Zob. NIK, *Informacja o wynikach kontroli. Agrochemiczna obsługa rolnictwa*, 170/2015/P/15/048/KRR, Warszawa 2015, s. 14 i n.

poziomie 50% (przeciętne wartości w rolnictwie polskim) z 1 ha użytków rolnych następuje strata 35 kg azotu, tj. około 140 zł⁴¹.

Gdy chodzi o kwestie nawożenia w Polsce, zużycie nawozów mineralnych NPK (azotowych, fosforowych i potasowych) – w przeliczeniu na czysty składnik – stopniowo zwiększało się od 93,2 kg/ha w sezonie 2001/2002 do 133 kg/ha w sezonie 2012/2013, choć przebieg tych procesów był zróżnicowany na poziomie poszczególnych województw w skali kraju⁴². Po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej zużycie nawozów wzrosło aż o 31%, podczas gdy globalna produkcja roślinna zwiększyła się zaledwie o 5%⁴³. Tymczasem w najbardziej rozwiniętych rolniczo państwach europejskich nastąpił spadek poziomu nawożenia lub doszło do jego stabilizacji, co miało miejsce np. między 2002 a 2003 r. oraz między 2012 i 2013 r. we Francji, gdzie nawożenie NPK spadło ze 134,3 kg/ha do 86,9 kg/ha, zaś w Niemczech – ze 153 kg/ha do 141,3 kg/ha (w 2008/2009 r. wyniosło 113,1 kg/ha)⁴⁴. Nie ulega wątpliwości przy tym, że podstawą prawidłowego nawożenia jest wiedza rolników i ich świadomość dotycząca jakości uprawianej gleby i związanych z nią potrzeb. Z powyższych danych wynika jedynie to, że nawożenie wymaga bardziej precyzyjnego i ostrożnego podejścia ze strony podmiotów prowadzących uprawy.

4.

Ostatnią wskazaną kwestią jest powstawanie odpadów żywnościowych na różnych etapach produkcji żywności, co jest jednym z ważnych aspektów koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu. Według szacunków straty żywności i odpady żywnościowe stanowią nawet 30% całej żywności produkowanej na świecie, istnieje wobec tego potrzeba ciągłego ograniczania odpadów żywnościowych⁴⁵. Dlatego konieczność ograniczania powstania odpadów żywnościowych jest oczywista zarówno na etapie produkcji pierwotnej, jak i w całym łańcuchu

⁴¹ *Ibidem*.

⁴² *Ibidem*.

⁴³ *Ibidem*, s. 13.

⁴⁴ *Ibidem*.

⁴⁵ Zob. Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Ku gospodarce o obiegu zamkniętym”, Program „Zero odpadów dla Europy” (COM/2014/0398, final), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52014DC0398> [dostęp: 15.01.2017]; Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Zamknięcie obiegu – plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym”, Bruksela, 02.12.2015, COM(2015)614 final, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-1aa75ed71a1.0019.03/DOC_1&format=HTML&lang=PL&parentUrn=CELEX:52015DC0614 [dostęp: 20.01.2017].

dostaw sektora rolno-spożywczego. Wskazuje się bowiem, że straty plonów wynoszą około 14% całości produkcji, a kolejne 15% traci się podczas dystrybucji i w postaci odpadów z gospodarstw domowych. Co ważne z punktu widzenia niniejszych rozważań, aż 3/5 całkowitej zwiększonej ilości zaopatrzenia potrzebnej w 2050 r. można by otrzymać dzięki samemu zaprzestaniu marnotrawienia żywności⁴⁶.

Zagadnienie przeciwdziałania marnowaniu żywności jest obecnie przedmiotem zainteresowań krajów członkowskich UE, które przez krajową regulację prawną starają się powstrzymać to negatywne zjawisko. W Polsce nie uchwalono jeszcze ustawy o przeciwdziałaniu marnowaniu żywności, choć prace w Sejmie zostały podjęte⁴⁷.

Według Komisji wyrzucanie nadającej się do spożycia żywności powiększa negatywne oddziaływanie na środowisko i gospodarkę. Komisja powołuje się na to, że we wrześniu 2015 r. Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych przyjęło, w ramach celów zrównoważonego rozwoju na 2030 r., cel zmniejszenia o połowę odpadów spożywczych w przeliczeniu na osobę na poziomie handlu detalicznego i konsumentów oraz cel ograniczenia strat żywności w łańcuchu produkcji i łańcuchu dostaw, a UE i jej państwa członkowskie zobowiązały się je zrealizować⁴⁸. Komisja upatruje przeszkód w walce z tym negatywnym zjawiskiem w braku zharmonizowanej, niezawodnej metody mierzenia marnotrawstwa żywności w UE, albowiem utrudnia to organom publicznym ocenę jego rozmiaru, źródeł i tendencji w czasie. Znalezienie metody pomiaru ilości odpadów spożywczych stanowi punkt wyjścia do dalszych działań na poziomie unijnym, regionalnym i lokalnym z udziałem państw członkowskich⁴⁹.

Gdy chodzi o odpady spożywcze, obszarami problematycznymi zdaniem Komisji są interpretacja i stosowanie przepisów dotyczących darowizn żywności na rzecz banków żywności oraz wykorzystanie niesprzedanej żywności w sektorze pasz, a także oznaczanie daty, w szczególności daty minimalnej trwałości. Trudno jednak zgodzić się w całości z takim stanowiskiem, zważywszy na to, że prawna regulacja dotycząca stosowania oznaczeń dotyczących daty minimalnej trwałości nie budzi wątpliwości interpretacyjnych, lecz raczej wymaga zmiany⁵⁰.

⁴⁶ Sprawozdanie: Jak uniknąć marnotrawienia żywności: strategię na rzecz poprawy wydajności łańcucha żywnościowego, Komisja Rolnictwa i Rozwoju Wsi A7-0430/2011.

⁴⁷ <http://search.sejm.gov.pl/SejmSearch/ADDL.aspx?Query=o%20przeciwdzia%C5%82aniu%20marnowaniu%20%C5%BCywno%C5%9Bci> [dostęp: 26.09.2016].

⁴⁸ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Zamknięcie obiegu – plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym”, Bruksela, 02.12.2015, COM(2015)614 final, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-1aa75ed71a1.0019.03/DOC_1&format=HTML&lang=PL&parentUrn=CELEX:52015DC0614 [dostęp: 20.01.2017].

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Zob. art. 52 ustawy z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia (t.j.Dz.U. z 2015 r., poz. 594 z późn. zm.).

Przed wszystkim wspomniane oznaczenia nie są rozumiane przez konsumentów i – jak się wydaje – ta kwestia wymaga poprawy działań informacyjnych oraz edukacyjnych, ponieważ może wpływać na wyrzucanie żywności, co do której konsumenci nie mają pewności, czy nadaje się spożycia.

Wyrzucanie nadającej się do spożycia żywności powiększa oddziaływanie na środowisko i powoduje straty finansowe tak konsumentów, jak i gospodarki. Należy jednak podkreślić, że marnowanie żywności wymaga złożonego podejścia na każdym etapie łańcucha produkcji i dystrybucji, w sklepach, restauracjach, obiektach gastronomicznych i domach, gdyż właśnie w tych obszarach żywność jest marnowana. Przed wszystkim konieczne jest propagowanie postawy opartej na zapobieganiu powstawaniu odpadom spożywczym, a w omawianym przypadku – zapobieganiu marnotrawieniu żywności. Popularyzacji nowego podejścia ma służyć zapowiadana przez Komisję platforma poświęcona marnotrawieniu żywności, prowadzona z udziałem państw członkowskich i wszystkich podmiotów uczestniczących w łańcuchu żywnościowym⁵¹.

5.

Produkcja energii ze źródeł odnawialnych w gospodarstwie rolnym pozwala osiągać kierunki wynikające z wielofunkcyjności rolnictwa przy jednoczesnym ograniczaniu wykorzystania zasobów. Stąd osobne możliwości w zakresie osiągania celów i założeń koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu i jednocześnie wyzwań Wspólnej Polityki Rolnej niesie, jak się wydaje, produkcja biomasy⁵², biogazu oraz biogazu rolniczego. Produkcja energii odnawialnej wiąże się też z kontrowersjami związanymi z przeznaczaniem gruntów rolnych pod instalacje służące wytwarzaniu energii ze źródeł odnawialnych i konieczności zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego⁵³.

Biomasa rolnicza wytwarzana jest w ramach działalności rolniczej lub działalności uznawanych za powiązane, których zakres bywa różnie ujmowany w poszczególnych regulacjach krajów członkowskich Unii Europejskiej⁵⁴. Polski ustawodawca poprzez biomasę rozumie stałe lub ciekłe substancje pochodzenia

⁵¹ Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Zamknięcie obiegu – plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym”, Bruksela, 02.12.2015, COM(2015)614 final, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-1aa75ed71a1.0019.03/DOC_1&format=HTML&lang=PL&parentUrn=CELEX:52015DC0614 [dostęp: 20.01.2017].

⁵² Zob. K. Błażejewska, *Prawne aspekty produkcji i wykorzystania biomasy rolniczej na cele energetyczne*, Poznań 2014.

⁵³ S. Manservigi, *op. cit.*, s. 93 i n.

⁵⁴ K. Paquel, *Produkcja energii z biomasy rolniczej a pojęcie działalności rolniczej w prawie włoskim i francuskim*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 2, s. 33 i n.

roślinnego lub zwierzęcego, które ulegają biodegradacji, pochodzące z produktów, odpadów i pozostałości z produkcji rolnej i leśnej oraz przemysłu przetwarzającego ich produkty, oraz ziarna zbóż niespełniające wymagań jakościowych dla zbóż w zakupie interwencyjnym określonych we właściwych przepisach i ziarna zbóż, które nie podlegają zakupowi interwencyjnemu, a także ulegająca biodegradacji część odpadów przemysłowych i komunalnych pochodzenia roślinnego lub zwierzęcego, w tym odpadów z instalacji do przetwarzania odpadów oraz odpadów z uzdatniania wody i oczyszczania ścieków, w szczególności osadów ściekowych, zgodnie z przepisami o odpadach w zakresie kwalifikowania części energii odzyskanej z termicznego przekształcania odpadów⁵⁵. Jak widać, wszelkie substancje pochodzące z upraw i hodowli rolnych, które nie znajdują przeznaczenia do dalszego wykorzystania na cele spożywcze z uwagi na brak odpowiednich właściwości, mogą znaleźć dalsze zastosowanie, co koresponduje z ideą długiego cyklu życia produktu i jego ponownego użycia.

Natomiast biogazem jest gaz uzyskany z biomasy, w szczególności z instalacji przeróbki odpadów zwierzęcych lub roślinnych, oczyszczalni ścieków oraz składowisk odpadów⁵⁶, zaś biogazem rolniczym jest gaz otrzymany w procesie fermentacji metanowej surowców rolniczych, produktów ubocznych rolnictwa, płynnych lub stałych odchodów zwierzęcych, produktów ubocznych, odpadów lub pozostałości z przetwórstwa produktów pochodzenia rolniczego lub biomasy leśnej, lub biomasy roślinnej zebranej z terenów innych niż zaewidencjonowane jako rolne lub leśne, z wyłączeniem biogazu pozyskanego z surowców pochodzących z oczyszczalni ścieków oraz składowisk odpadów⁵⁷.

Ponieważ produkcja biomasy oraz biogazu, w tym biogazu rolniczego, opiera się na ponownym użyciu produktu i jego długim cyklu życia, można uznać, iż odpowiada elementom koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu. Wszak Komisja wskazuje zwłaszcza na materiały pochodzenia biologicznego, które mogą być wykorzystywane w wielu produktach (w budownictwie, przemyśle meblarskim, papierniczym, spożywczym, włókienniczym, chemicznym itp.) i do celów produkcji energii (np. biopaliw). Chodzi bowiem o odejście od produktów i energii opartych na paliwach kopalnych i sięgnięcie po produkty, które są odnawialne, biodegradowalne, a ich cykl życia, skutki dla środowiska i zrównoważone pozyskiwanie stanowią warunek ich użycia.

⁵⁵ Art. 2 pkt 3 ustawy OZE.

⁵⁶ Art. 2 pkt 1 ustawy OZE.

⁵⁷ Art. 2 pkt 2 ustawy OZE.

6.

Przeprowadzone rozważania upoważniają do sformułowania kilku wniosków końcowych. Koncepcja gospodarki o zamkniętym obiegu w świetle celów Wspólnej Polityki Rolnej – zapewnienia bezpieczeństwa żywnościowego oraz zwiększenia wydajności rolnictwa w zrównoważonym rozwoju gospodarczym – obrazuje próby poszukiwania rozwiązań problemu wyczerpywania zasobów środowiska, które jednocześnie są niezbędne do zaspokojenia podstawowych potrzeb żywnościowych. Zasoby środowiska wykorzystywane w rolnictwie to głównie grunty rolne. Niezbędność tych gruntów w produkcji żywności wynika dzisiaj z wielu uwarunkowań, wśród których obok bezpieczeństwa żywnościowego wskazać można jakość i bezpieczeństwo żywności, zajmujące równie istotne miejsce w hierarchii wyzwań dla współczesnego rolnictwa, co bezpieczeństwo żywnościowe.

W istocie koncepcja gospodarki o zamkniętym obiegu, do której odwołuje się Komisja Europejska, nie wskazuje, w jaki sposób unijne rolnictwo miałyby dostarczyć żywności dla zabezpieczenia samowystarczalności przy jednoczesnym ograniczeniu lub całkowitym odejściu od wykorzystania nieodnawialnych zasobów ziemi. Grunty rolne stanowią bowiem czynnik produkcji, który nie mieści się w kategoriach nadających się do realizacji założeń wspomnianej koncepcji, ponieważ nie spełniają żadnego kryterium i nie posiadają cech, jakie Komisja przypisuje preferowanym produktom – przede wszystkim nie są odnawialne. Dlatego w przypadku gruntów rolnych można mówić co najwyżej o ostrożnym i starannym traktowaniu ich w produkcji rolnej celem zachowania ich najlepszych właściwości, mając na względzie wskazane ograniczenia. Zarazem, z punktu widzenia bezpieczeństwa żywności (*food safety*) pod względem zdrowotnym, nie jest wskazane, a w niektórych wypadkach, jak w rolnictwie ekologicznym, wręcz jest zakazane przepisami, odejście od produkcji rolnej opartej na wykorzystywaniu ziemi, bowiem im produkt żywnościowy jest mniej przetworzony, tym bardziej jest nieszkodliwy dla zdrowia.

Koncepcja gospodarki o zamkniętym obiegu w produkcji rolnej żywności obejmować może zatem głównie metody uprawy roślin i hodowli zwierząt, które wpisują się w kontekst jej założeń, jak np. metoda ekologiczna, a także postępowanie z produktami i surowcami tak pod kątem zapobiegania wytwarzaniu odpadów i ich wielokrotnego wykorzystania (produkcja biomasy), jak i surowców niewartościowych, niemogących znaleźć dalszego zastosowania na cele spożywcze, właściwej dystrybucji dóbr w przeciwdziałaniu marnowania żywności. Ponieważ całościowe podejście do rolnictwa ekologicznego wymaga prowadzenia produkcji zwierzęcej związanej z gruntami rolnymi, czyli takiej, w której do nawożenia roślin używa się wytworzonego nawozu, a chów zwierząt zawsze wiąże się z gospodarowaniem gruntami rolnymi⁵⁸, praktycznie nierealne pozosta-

⁵⁸ Pkt 8 preambuły rozporządzenia Komisji nr 889/2008 ustanawiającego szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 5 września 2008 r. w sprawie

je ograniczenie lub zaniechanie korzystania z zasobów gruntów rolnych w tym modelu rolnictwa.

Wspomniana koncepcja wymaga, jak się zdaje, poszukiwania i stworzenia takich rozwiązań (w tym prawnych), które urzeczywistnią możliwość jej realizacji. Gdyby wprowadzić założenie ograniczenia wykorzystywania zasobów naturalnych w produkcji rolnej, mogłoby się okazać, że zapewnienie bezpieczeństwa żywnościowego byłoby utrudnione, a nawet niemożliwe, ponieważ prowadziłyby to w skrajnym wypadku do zaprzestania wykorzystywania ziemi w produkcji żywności. Na tym tle konfrontacja założeń koncepcji gospodarki o zamkniętym obiegu i celów Wspólnej Polityki Rolnej wykazuje sprzeczności, brak alternatyw i potrzebę elastycznego podejścia oraz dopuszczenia realizacji zasad tej koncepcji na tych obszarach i w otoczeniu produkcji rolnej, w jakich jest to realnie możliwe, a także w sposób pozwalający sprostać wyzwaniu zapewnienia bezpieczeństwa dostaw. Natomiast gdy chodzi o zwiększenie wydajności rolnictwa przy zachowaniu wzrostu gospodarczego i poszanowaniu zasobów, istnieje potrzeba ciągłego budowania świadomości rolników w zakresie precyzji w gospodarce nawozowej oraz poszukiwania innowacyjnych sposobów. Z kolei w zakresie przeciwdziałania marnowaniu żywności uzasadniona wydaje się potrzeba wprowadzenia regulacji, służących temu celowi, obok innych działań wskazanych przez Komisję Europejską (np. znalezienie metod pomiaru skali marnowania żywności itp.).

Na koniec warto podkreślić, że mimo trudności, jakie mogą towarzyszyć w realizacji idei gospodarki przyjaznej zasobom, jaką jest gospodarka o zamkniętym obiegu, w której następuje wielokrotne przekierowywanie zasobów do procesu produkcji czy dalsze ich wykorzystanie oraz ograniczanie ilości odpadów, koncepcja ta wydaje się niezbędnym narzędziem w tworzeniu zrównoważonego systemu zarządzania rolnictwem, który uwzględni cykle przyrody, utrzymuje i poprawia właściwości gleby, wody, zdrowie roślin i zwierząt oraz chroni różnorodność biologiczną.

BIBLIOGRAFIA

- Badania w rolnictwie ekologicznym*, 2009, www.minrol.gov.pl/pol/Jakosc-zywnosci/Rolnictwo-ekologiczne/Archiwum/BADANIA-W-ROLNICTWIE-EKOLOGICZNYM [dostęp: 10.02.2017].
- Błażejewska K., *Prawne aspekty produkcji i wykorzystania biomasy rolniczej na cele energetyczne*, Poznań 2014.
- Budzinowski R., *Problemy ogólne prawa rolnego. Przemiany podstaw legislacyjnych i koncepcji doktrynalnych*, Poznań 2008.
- Budzinowski R., *Współczesne wyzwania związane z żywnością i ich rola w kształtowaniu polityki rolnej i prawa rolnego*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 2.

produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli (Dz.Urz. UE L 250 z 18 września 2008 r., s. 1, z późn. zm.).

- Ciechanowicz-McLean J., *Prawo i polityka ochrony środowiska*, Warszawa 2009.
- Estimates of European food waste levels*, Stockholm, 31 March 2016, www.eu-fusions.org/phocadownload/Publications/Estimates%20of%20European%20food%20waste%20levels.pdf [dostęp: 20.01.2017].
- Goździewicz-Biechońska J., *The role of agriculture in circular economy (legal perspective)*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2016, nr 1.
- Jurcewicz A., *Komentarz do art. 39 Traktatu o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, [w:] *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej. Komentarz*, t. 1: Art. 1–89, red. D. Miąsik, N. Półtorak, A. Wróbel, Warszawa 2012.
- Jurcewicz A., *Traktatowe podstawy unijnego prawa rolnego w świetle orzecznictwa*, Warszawa 2012.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Ku gospodarce o obiegu zamkniętym”, Program „Zero odpadów dla Europy” (COM/2014/0398, final), <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=CELEX:52014DC0398> [dostęp: 15.01.2017].
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów WPR do 2020 r. „Sprostać wyzwaniom przyszłości związanym z żywnością, zasobami naturalnymi oraz aspektami terytorialnymi”, Bruksela, 18.11.2010, KOM(2010)672, wersja ostateczna.
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów – Komunikat Konsultacyjny „W sprawie zrównoważonego stosowania fosforu”, Bruksela, 08.07.2013, COM(2013)517 final, <http://ec.europa.eu/environment/consultations/pdf/phosphorus/PL.pdf> [dostęp: 14.01.2017].
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Zamknięcie obiegu – plan działania UE dotyczący gospodarki o obiegu zamkniętym”, Bruksela, 02.12.2015, COM(2015)614 final, http://eur-lex.europa.eu/resource.html?uri=cellar:8a8ef5e8-99a0-11e5-b3b7-1aa75ed71a1.0019.03/DOC_1&format=HTML&lang=PL&parentUrn=CELEX:52015DC0614 [dostęp: 20.01.2017].
- Leśkiewicz K., *Nowe spojrzenie na rolnictwo ekologiczne – aspekty prawne*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2014, nr 2.
- Leśkiewicz K., *Prawne aspekty przeciwdziałania marnowaniu żywności*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2015, nr 2.
- Manservigi S., *Energie rinnovabili e pianificazione energetica sostenibile. Profili europei ed internazionali*, Jovene editore 2016.
- Milanowska D., *Płatność na zazielenienie*, „Studia Iuridica Agraria” 2015, t. 13.
- NIK, *Informacja o wynikach kontroli. Agrochemiczna obsługa rolnictwa*, 170/2015/P/15/048/KRR, Warszawa 2015.
- Nojszewska E., *Podstawy ekonomii*, Warszawa 1995.
- Paquel K., *Produkcja energii z biomasy rolniczej a pojęcie działalności rolniczej w prawie włoskim i francuskim*, „Przegląd Prawa Rolnego” 2013, nr 2.
- Preambuła rozporządzenia Komisji nr 889/2008 ustanawiającego szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 5 września 2008 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli (Dz.Urz. UE L 250 z 18 września 2008 r.).
- Prutis S., *Regulacje prawne produkcji ekologicznej w rolnictwie polskim*, „Studia Iuridica Agraria” 2013, t. 11.
- Rozporządzenie Komisji (WE) nr 889/2008 z dnia 5 września 2008 r. ustanawiające szczegółowe zasady wdrażania rozporządzenia Rady (WE) nr 834/2007 w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych w odniesieniu do produkcji ekologicznej, znakowania i kontroli (Dz.Urz. UE L 250 z 18 września 2008 r., poz. 1 ze zm.).

- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1305/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW) i uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 (Dz.Urz. L 347/487 z 20 grudnia 2013 r.).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) nr 1307/2013 z dnia 17 grudnia 2013 r. ustanawiające przepisy dotyczące płatności bezpośrednich dla rolników na podstawie systemów wsparcia w ramach Wspólnej Polityki Rolnej oraz uchylające rozporządzenie Rady (WE) nr 637/2008 i rozporządzenie Rady (WE) nr 73/2009 (Dz.Urz. L 347/608 z 20 grudnia 2013 r.).
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 834/2007 z dnia 28 czerwca 2007 r. w sprawie produkcji ekologicznej i znakowania produktów ekologicznych oraz uchylające rozporządzenie (EWG) nr 2092/91 z dnia 28 czerwca 2007 r. (Dz.Urz. UE.L 189).
- Strambi G., *La filiera di produzione agro-alimentare*, [w:] *Prodotti Agricoli e sicurezza alimentare atti del VII Congresso mondiale di Diritto agrario dell'UMAU in memoria di Louis Lorvellec, Pisa-Siena 5–9 Novembre 2002*, Milano 2004.
- Summary of Building a Common Vision for Sustainable Food and Agriculture, principles and approaches*, Food and Agriculture Organisation of the United Nation, www.fao.org/3/a-i3941e.pdf [dostęp: 15.01.2017].
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej (Dz.U. z 2004 r., nr 90, poz. 864/2).
- Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o bezpieczeństwie żywności i żywienia (t.j.Dz.U. z 2015 r., poz. 594 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 25 sierpnia 2006 r. o biokomponentach i biopaliwach ciekłych (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 775 z późn. zm.).
- Ustawa z dnia 20 lutego 2015 r. o odnawialnych źródłach energii (t.j. Dz.U. z 2015 r., poz. 478 z późn. zm.).
- Załącznik do Komunikatu Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego i Komitetu Regionów „Ku gospodarce o obiegu zamkniętym”, Program „Zero odpadów dla Europy”, Bruksela, 2.07.2014, COM 2014 (398 final), Annex 1, <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/DOC/?uri=CELEX:52014DC0398&from=PL> [dostęp: 15.01.2017].

SUMMARY

The aim of the paper is to answer the question, what is the result of a reference assumptions concept of the circular economy to the common agricultural policy – to ensure food security. The concept of the circular economy includes agri-food sector and is aimed at optimizing production and consumption, which is not only about reducing the amount of waste, but on a global approach, philosophy, covering all possible stages and its elements and relationships between them. Farming relies on the biological cycle, which, in a special way, combines agriculture with the natural resources of the environment. In the agri-food chain, the agriculture coexists with the processing industries, for which supplies raw materials. Confrontation assumptions of the concept of circular economy with the objectives of the common agricultural policy shows the contradictions, lack of alternatives and the need of flexible approach as well as the admission of the principles of this concept in these areas of agricultural production, where it is possible to guarantee food security. On the other hand, increasing of the agricultural productivity with the respect of the natural resources, needs farmers' better awareness of the soil fertilization.

Keywords: agriculture; economy; common agricultural policy; agricultural law